

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ”

Факултет „Финанси“

Катедра „Финанси и кредит”

Димитър Георгиев Ценов

**ДАНЪЧНИ НЕСЪОТВЕТСТВИЯ – ПРИЧИНИ
ЗА ВЪЗНИКВАНЕ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА
ПРЕОДОЛЯВАНЕ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователната
и научна степен „Доктор” по научна специалност
„Финанси, парично обръщение, кредит и застраховка”
(„Финанси”)

Научен ръководител:

проф. д-р Румяна Лилова

Свищов

2019

Дисертационният труд е в обем от 215 стандартни страници, 189 от които основен текст. В структурно отношение включва въведение, три глави, заключение, библиографска справка – 103 източника (70 български, 25 чуждестранни литературни източника, 8 интернет позовавания) и 8 приложения. В подкрепа на изложението са включени 6 таблици, 2 фигури.

СЪДЪРЖАНИЕ НА АВТОРЕФЕРАТА

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност на темата
2. Обект и предмет на изследването
3. Изследователска теза
4. Цел и задачи на дисертационния труд
5. Методология на изследването
6. Обхват на изследването
7. Структура на изследването

II. Основно съдържание на дисертационния труд

Въведение

Глава първа

ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА ДАНЪЧНИТЕ НЕСЪОТВЕТСТВИЯ

Втора глава

АНАЛИЗ НА ДАНЪЧНИТЕ И ОСИГУРИТЕЛНИТЕ ПРИХОДИ

Глава трета

**ПРИЧИНИ И НАЧИНИ ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ДАНЪЧНИТЕ
НЕСЪОТВЕТСТВИЯ**

Заклучение

III. Насоки за бъдещи изследвания по темата на дисертацията

IV. Справка за научните и научно-приложни приноси в дисертационния труд

V. Списък с публикациите на докторанта и с участията в научни форуми

VI. Декларация за оригиналност и достоверност

VII. Справка за изпълнение на минималните национални изисквания

I. Обща характеристика на дисертационния труд

1. Актуалност на изследването

Темата на настоящата дисертация е „Данъчни несъответствия – причини за възникване и възможности за преодоляване“. Актуалността на избраната тема е безспорна, доколкото няма как практически да се постигне ситуация, при която данъците, които едно правителство събира за определен период от време, да съответстват напълно и изцяло на това, което е заложено като предварителен план, като една прогноза за фискална събираемост. Темата се отличава с актуалност, която се определя и от нейната непреходност. Данъчни несъответствия са съществували в миналото, във всички страни и епохи (етапи) от тяхното развитие, и би било нереалистично да се счита, че бъдещето ще доведе до тяхното пълно преодоляване. Така че актуалността и непреходността на формулираната и посочена тема са в основата на направения избор. Разбира се, съвсем хипотетично може да се допусне, че е възможно да съществуват и отрицателни като стойност и абсолютна сума данъчни несъответствия. Или с други думи – очакваните приходи от данъци, които фиска предполага, че ще събере, да се окажат в по-малък размер от приходите, които реално са достигнати и събрани. Но това е една хипотетична и трудно достижима в практиката възможност, поради което не е разгледана и анализирана в настоящето изследване. Протичащите икономически процеси имат съществено значение при формирането и функционирането на съвременното гражданско общество. Актуалните схващания в правителствените среди както в Европейския съюз, така и извън него стъпват на разбирането, че публичният и частният сектор трябва да играят съвместна роля за укрепването на вътрешния пазар. Данъчните администрации имат своето ключово значение чрез осигуряване на данъчните приходи, чиято величина и относителен дял спрямо БВП корелират пряко с изпълнението на Консолидирания бюджет като цяло и на

държавния в частност¹. Важно значение в анализираният направление имат разработването и прилагането на мерки, целящи повишаване нивото на изпълнение на данъчните и осигурителните плащания и предотвратяване на неизпълнението от страна на данъкоплатците. Ключов момент е събирането на информация и формирането на положително отношение към фиска. Без познаването на рисковете, свързани с изпълнението на данъчните и осигурителните задължения, с поведението на данъкоплатците (задължените лица) и с ефективността на съществуващите различни варианти на третиране не е възможно да се изгради адекватен подход към управлението на риска, свързан с данъчните несъответствия.

Относно актуалността на разглежданата тема може да се обобщи: Темата за данъчните несъответствия се отличава с актуалност както в теоретичен, така и в практически план. Данъчното несъответствие в своята същност е различие, или установено разминаване между две агрегирани и резултативни величини. От една страна това е сумата на данъците, които държавата планира и очаква да събере, и от друга - сумата на действително събраните, и в резултат на това реално разполагаеми за провежданата от държавата политика, данъци. Наличието на подобна разлика, или несъответствие, е съществувало в миналото, съществува и днес. И доколкото всички опити за преодоляването на това нежелано явление могат да резултират единствено в неговото оптимизиране (максимално намаление, но не и цялостно преодоляване), ще съществува и занапред, т.е. в бъдещето. Всичко това дава основание да се заключи, че темата е актуална във времев

---

¹ В дисертационния труд на тема „Данъчни несъответствия – причини за възникване и възможности за преодоляване“ понятията данъчни приходи и данъчно-осигурителни приходи се използват като синоними. Като обобщаващо се използва и понятието бюджет. Авторът отчита факта, че данъчно-осигурителните приходи са свързани с Консолидирания държавен бюджет, доколкото последният включва Държавния бюджет, Бюджета на ДОО, Бюджета на НЗОК, Бюджета на общините, Бюджети на БАН, Висшите училища, БНР, БНТ, БТА и Сметки за средства от ЕС (за повече подробности виж: Лилова, Р., А. Радулова и С. Симеонов, 2016, с. 22-26) . Подходните и оборотните данъци пък от своя страна са основен източник на приходи в държавния бюджет. Доколкото целта на автора е да изследва данъчните несъответствия, извън обхвата на разработката остава анализът на КДБ и ДБ, като се използва обобщаващото понятие бюджет.

аспект – съществуването на данъчното несъответствие, или бягството от данъка в миналото показва, че проблемът не е нов, а възниква в исторически план; връзката с настоящето разкрива неговата актуалност и значимостта на проблема в наши дни; а невъзможността от пълно преодоляване в бъдеще засилва актуалността и означава, че анализираният феномен ще съществува и занапред.

2. Обект и предмет на изследването

Събираните от държавата данъчни приходи формират данъчен състав, който включва двата базови компонента – данъчно несъответствие и карта на изпълнението. Последните (данъчното несъответствие и картата на изпълнението) са **обект** на изследване в настоящата разработка. А методите и подходите за определяне на визираните компоненти и на възможностите за минимизиране на данъчните несъответствия се дефинират като неин **предмет**.

3. Изследователска теза

На основата на дефинираните предмет и обект се извежда следната **изследователска теза**: Преодоляването на данъчните несъответствия, като предпоставка за увеличаване на бюджетните постъпления, изисква непрекъснато усъвършенстване на професионализма и ефективно оптимизиране на данъчния състав, в частност на т. нар. карта на изпълнението, осъществени единствено в тясно и пълноценно сътрудничество с данъкоплатците, в съответствие с принципа за доброволно деклариране и изпълнение на данъчните задължения.

4. Цел и задачи на дисертационния труд

По отношение на публичните приходи, в частност данъчните, разумният и правилен въпрос е не „Колко повече“, а „Кое е правилното и реално равнище“. **Именно това е целта** на настоящето изследване – да се дефинират и анализират причините за данъчните несъответствия, да се намерят начини за тяхното минимизиране, но най-вече и преди всичко да се установят, т.е. да се измерят и да се разберат предпоставките за тяхната поява и съществуване.

За реализиране на поставената цел са формулирани следните основни **задачи**:

1. Да се прецизират фундаментални понятия, релевантни на разглежданата тема;
2. Да се направи критичен анализ на основните теоретични концепции относно данъчните системи и данъчните несъответствия;
3. Да се изясни концептуалната връзка между данъчните системи и данъчните несъответствия;
4. Да се изследва спецификата и да се открият съвременните тенденции в динамиката и структурата на данъчните и осигурителните приходи в държавите-членки на ЕС и България;
5. Да се идентифицират основните фактори, които оказват влияние върху формирането и съществуването на данъчните несъответствия;
6. Да се докаже взаимовръзката между предлаганите поведенчески модели и практиката, от една страна, и данъчните несъответствия – от друга.

5. Методология на изследването

Методологията на изследването, представена в дисертационния труд, се базира на научно-изследователски подходи и методи, в основата на които е системният подход – като системно мислене и като поглед от всички възможни гледни точки върху изследвания обект. В разработката са използвани още методите на теоретичен, емпиричен, динамичен, факторен и структурен анализ, историческия подход, сравнителния метод, методите на анализа и синтеза, индуктивния и дедуктивния метод и методите на наблюдението. В информационен аспект изследването е обезпечено с библиография от български и чуждестранни автори, източници с практикоприложен характер и публично достъпни материали и данни.

6. Обхват на изследването

Изследователските търсения в дисертационния труд в тяхната теоретична част са насочени към анализ на фундаменталните понятия относно данъчните несъответствия, като на базата на сравнителен синтез са очертани специфичните особености на множество различни теоретични постановки. След обстоятелствен коментар са обособени дефинициите на понятията „данък, „данъчна система“ и „данъчно несъответствие“. В допълнение, авторът изяснява същността и структурата на данъчните и осигурителните приходи. Емпиричната част се фокусира върху съвременните тенденции в динамиката на приходите в страните-членки на ЕС и Република България и емпирично изследване на връзката между данъчните приходи и типа данъчни системи, от една страна, и причините за данъчните несъответствия и възможностите за тяхното преодоляване - от друга.

7. Структура на изследването

Дисертационният труд е с общ обем от 215 стандартни страници, 189 от които основен текст, структуриран в три глави по следния начин:

Въведение

Глава първа

ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА ДАНЪЧНИТЕ НЕСЪОТВЕТСТВИЯ.

1. Данъчна система – базови понятия, основни видове, ключови елементи.

1.1. Извеждане на основните базови понятия.

1.1.1. Данък – характеристика и особености.

1.1.2. Данъчна система – дефиниция и класификации.

1.1.3. Данъчно несъответствие – същност и определение.

1.2. Основни видове данъчни системи и ключови елементи.

2. Организация на данъчната администрация и данъчното производство.

2.1. Теоретични основи на данъчната администрация.

2.2. Данъчното производство – характеристика и особености.

3. Общ анализ на данъчнозадължените лица (ДЗЛ).

3.1. Физически лица, самонаети и предприемачи.

3.2. Микропредприятия, малки и средни предприятия.

3.3. Големи и мултинационални компании.

3.4. Публични дружества и организации.

3.5. Нерегистрирани лица.

4. Релевантност на основните въпроси за данъчните системи и данъчните несъответствия.

Глава втора

АНАЛИЗ НА ДАНЪЧНИТЕ И ОСИГУРИТЕЛНИТЕ ПРИХОДИ.

1. Анализ на структурата, размерите и изпълнението на данъчните и осигурителните приходи в страните-членки на ЕС.

1.1. Анализ на структурата и размерите.

1.2. Оценка на данъчното несъответствие – методически аспекти.

2. Анализ на структурата, размерите и изпълнението на данъчните и осигурителните приходи в Република България.

2.1. Анализ на структурата и размерите.

2.2. Оценка на данъчното несъответствие – методически аспекти.

3. Изследване и анализ на поведението, нагласите и мотивацията на данъчнозадължените лица.

Глава трета

ПРИЧИНИ И НАЧИНИ ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ДАНЪЧНИТЕ НЕСЪОТВЕТСТВИЯ

1. Данъчни несъответствия поради непознаване на законите и правилата.

2. Данъчни несъответствия поради избягване на данъчното облагане (агресивно данъчно планиране).

3. Данъчно несъответствие поради укриване на данъци и данъчни измами.

4. Възможности и начини за преодоляване на данъчните несъответствия.

Заклучение

Използвана литература

II. Синтезирано изложение на дисертационния труд

Въведение

Във въведението на дисертационния труд е изведена актуалността на разработката, формулирани са предметът и обектът на изследването, поставени са конкретните задачи, с изпълнението на които се постига и се защитава поставената от автора изследователска теза.

Глава първа

Теоретични основи на данъчните несъответствия.

Преди да се пристъпи към търсенето на отговор на двата големи и значими въпроса – причините за съществуването на данъчните несъответствия и начините за тяхното преодоляване, е необходимо да се разгледат някои теоретични аспекти. На първо място, важно значение има дефинирането и обособяването на свързаните с обекта на изследване фундаментални понятия – данък, данъчно несъответствие, данъчна система. На второ място – да се представят основните моменти от организацията на данъчната администрация и данъчното производство. На трето място – да се анализират и типологизират данъчнозадължените лица. И на четвърто място – да се изследват и интерпретират връзките и взаимодействията между изброените три групи теоретични понятия. Всички горепосочени групи от теоретични понятия се обособяват и дефинират от позицията и вижданията на автора, като се стъпва както на основните виждания и постулати на финансовата наука и теорията, така и на професионалната експертност и практиката. Целта е въз основа на авторовото виждане за явленията и процесите да се търси отговор на всеки от двата концептуални въпроса относно данъчните несъответствия – защо съществуват и как да се преодолеят.

Направеният за нуждите на дисертацията общ преглед на главните икономически течения относно същността на данъка може да послужи за дефиниране на няколко основни извода:

Първо – всички икономически школи, множество автори и изследователи използват понятието „данък“, анализират и изследват неговия произход, теориите за данъка, същността и функциите на данъка, елементите на данъка и принципите на данъчното облагане, начините за облагане и събирането на данъците, видовете данъци и техните характеристики;

Второ – данъкът е основно, базово понятие в икономиката и финансите. Само по себе си то играе същата роля във финансовата наука, каквото и аксиомите в математиката, т.е. нещо фундаментално и изначално в теорията.

Трето – данъкът има значение и завършеност когато се разглежда в по-широк контекст, като елемент и базис на данъчната, фискалната (бюджетната) и изобщо на икономическата политика на държавата.

След критичен анализ на съществуващите в научната литература дефиниции е формулирано определение на понятието „данък“, което импонира на автора на дисертацията и следва да се разгледа като определение, използвано за целите на настоящата разработка:

Данъкът е принудителен трансфер на покупателна сила – индивидуален, безусловен и безвъзмезден, от икономическите резиденти към държавата, който е законово регламентиран и институционално организиран.

По същия начин са изведени дефинитивно понятията данъчна система и данъчно несъответствие:

Данъчната система, по мнението на автора, е динамична и взаимосвързана съвкупност от обособени елементи, чиято цел е осигуряване на данъчните приходи в бюджета. Тези елементи са:

- *Данъците (брой и видове);*
- *Данъчното производство (данъчните закони, организацията и администрирането на данъците);*
- *Данъчната администрация – съвкупност от органи и организации, които извършват данъчното производство съобразно законите, процедурите и правилата;*
- *Данъкоплатците.*

Теоретичното изследване на данъчните системи в Първа глава на дисертацията дава основание да се обобщят и систематизират няколко извода:

Първо – понятието, или термина „данъчна система“ е основен и базов за теорията и анализа, подобно на понятието „данък“;

Второ – данъчната система е експлицитно и неразривно свързана с данъка и нейният анализ и задълбоченото изучаване са зависими от познаването на видовете данъци според водещите класификации;

Трето – за да се направи класификация на данъчните системи е необходимо не само да се познават видовете данъци и техните основни класификации (данъчна система в тесния смисъл на думата), но и да се изследват и останалите елементи на данъчната система, които имат подчинен характер, но също важно значение - данъчното производство, данъчната администрация, данъчно задължените лица (данъчна система в широкия смисъл на думата).

Данъчното несъответствие се дефинира като разликата между данъците, които данъкоплатците би трябвало да платят съгласно приложимото данъчно законодателство и данъците, които те действително плащат, в рамките на определен период от време, обикновено една година.

Анализът на данъчното несъответствие във връзка с извеждането на неговите теоретични основи резултира в две опорни точки:

- Понятието „данъчно несъответствие“, което е едно от основополагащите понятия в настоящата разработка, се разглежда във финансовата литература в контекста на сивата икономиката, избягването и укриването на данъците.
- Данъчното несъответствие за нуждите на настоящето изследване се интерпретира като едно работно понятие основно в технически, експертен и практикоприложен план. Ако данъците и данъчните системи са разгледани в теоретичен план, то данъчните несъответствия се приоритизират в експертна и практическа плоскост. Анализът, свързан с очертаните характеристика и класификация на данъчните системи, дава основание да се направят следните обобщения:

Първо – данъчната система е фундаментално понятие както за теорията и практиката по принцип, така и конкретно за нуждите на настоящото изследване. В тесния смисъл на думата данъчната система включва вида и броя на данъците, които се администрират и събират в една страна. В широкия смисъл – към вида и броя на данъците се прибавят и данъчните производства, данъчната администрация, законите и процедурите.

Второ: данъчната система не е математически и механичен сбор от отделни понятия – данъци, процедури, администрация, а е една кибернетична система, в която действат икономически, политически, юридически и други процеси и явления, имащи помежду си функционално взаимодействие.

Трето: данъчните системи могат да се класифицират по множество критерии, но водещите са два – един количествен, според броя и вида на данъците, и един качествен – в зависимост от типа, сложността и предвидимостта на законите, процедурите, правилата.

Във връзка с изложението в тази част, касаеща организацията на данъчния процес, съдържащ данъчната администрация и данъчното

производство (а това са съществени компоненти на данъчните системи в широкия смисъл на понятието), могат да се изведат следните заключения:

Първо: Стремещът към оптимизиране на данъчната (приходната) администрация е безспорен и категоричен, но резултатите от този стремеж често са незадоволителни или поне дискуссионни. Причините за това са основно обективни – администрирането на данъците (термин, с който се обединяват законовата регламентация, процедурната обезпеченост, контрола и събирането) е функция на множество обществени процеси – правни, политически, икономически и социални, които са носители на големи сложност и динамика. Вярно е, че приходната администрация се развива постоянно, но достигането и задържането ѝ на етап, в който да се твърди, че постигнатото развитие е достатъчно, е житейски невъзможно.

Второ: Данъчното производство също следва житейски мотивираните динамика, сложност и непредсказуемост на икономическите процеси и явления и тяхното отразяване и обслужване от фискална гледна точка. Следователно и администрацията, като организация и структура, и процесът като съвкупност от действия и процедури, са в постоянна изменчивост и динамика в стремежа си към качествено и адекватно обслужване на икономическите агенти, от една страна, и постигането на целите и задачите на фискалната и икономическата политики на държавата – от друга.

По отношение на данъчнозадължените лица – научен интерес представлява тяхното групиране и извеждане на основните насоки на поведение. Използваните сегменти/групи в Р. България са пет:

- Физически лица и самостоятелно заети лица;
- Микропредприятия, малки и средни предприятия (МСП) и предприемачи;
- Големи и мултинационални предприятия;
- Публични дружества, организации;
- Група на нерегистрираните.

С оглед на изложеното може да се обобщи, че формирането на броя на групите (сегментите) на данъчнозадължените лица и вида на задължените лица, попадащи във всяка една група, е фундаментален и съществен въпрос по отношение на анализа на данъкоплатците, на тяхното поведение и на начините за въздействие върху поведението от страна на администрацията.

По отношение на данъчното поведение на така групирани задължени лица, и по-точно на данъчното изпълнение, могат да бъдат изведени четири области на поведение (неизпълнение):

- липса на регистрация;
- неподаване на данъчни декларации;
- занижено отчитане (на приходи, разходи, доходи, печалби имущество);
- ненавременни или неизвършени плащания.

Всяка от тези четири зони (области) на неизпълнение може да бъде реализирана, или извършена както преднамерено - с умисъл, с планиране, чрез измама, или непреднамерено - поради грешка, незнание, непознаване на правилата и законодателството.

За да се разберат причините и генезисът на данъчното изпълнение, за да се изследват, анализират и изчислят данъчните несъответствия и най-накрая – за да се определят правилните, адекватни и оптимални мерки, които администрацията следва да предприеме, е необходимо на първо място да се анализират, идентифицират и изследват отделните видове данъкоплатци и техните действия и поведенчески модели. Следователно класифицирането на видовете данъкоплатци в няколко, (пет) групи, допринася за тяхното сегментиране по вид и брой. Това води до по-ясното формулиране на основните типове поведение, свързано с отношението им към фискалните задължения. А тези две обстоятелства резултат във функционалната възможност на данъчните администрации да създават

практически модели за третиране на рискови поведения и избягване на данъчни несъответствия.

Следователно в първа глава от разработката бяха разгледани следните аспекти на темата, в един напълно теоретичен план:

Основните понятия – данък, данъчна система, данъчно несъответствие; данъчната система е изследвана в триаспектен план – като предпоставка за възникване на данъчните несъответствия, но и като средство за превенция и противодействие; критерии за класификация; съставни елементи – данъци, производство, администрация, субекти. Именно във връзка с последното от значение е анализът на данъчната администрация, на данъчното производство и най-вече на данъчнозадължените лица. Последните също са разгледани триаспектно – какви видове са (физически лица; микро, малки и средни предприятия; големи предприятия; обществени организации, нерегистрирани субекти); какви действия извършват (липса на регистрация, неподаване на декларации, невярно попълнени декларации, закъснели или неизвършени плащания); как ги извършват – умишлено, планирано, измамно, неволно.

Общият знаменател на всички представени понятия са данъчните несъответствия – изследваните понятия се явяват едновременно причина и следствие от данъчните несъответствия и влиянието им е многоаспектно и двупосочно.

Глава втора

Анализ на данъчните и осигурителните приходи.

Основните работни понятия бяха представени в първата глава изцяло в теоретичен план. За тяхното по-пълно изследване е необходимо освен теоретично анализиране и практическо наблюдение. Последното следва да се проведе чрез емпиричните данни, обобщени от различни източници, но

най-вече от Европейската комисия в плоскостта на Европейския съюз, както и от Министерството на финансите, относно практиката и протичащите процеси в нашата страна.

От всичко анализирано и обобщено във Втора глава – данни за данъчни и осигурителни приходи в страните-членки на ЕС и в България, информация за относителния дял на публичните приходи в БВП, други статистически данни, могат да се направят следните важни изводи:

Първо: Най-богатите страни в Евросъюза, т.нар. „нетни донори“ в бюджета на ЕС, притежаващи най-големи икономики, измерени чрез БВП, и население с най-висок стандарт, дават предимство на преките данъци в своите бюджети, или паритет с косвените данъци.

Второ: „Нетните донори“ притежават високи нива на данъчно облагане като ставки и дял на публичните приходи от БВП, но се отличават със стабилни данъчни системи.

Трето: Държавите със силно развити икономически системи имат по-малки проблеми с укриването на данъци и данъчни несъответствия.

Четвърто: По-бедните в икономическо отношение страни разчитат повече на косвените данъци в своите данъчни системи. Те имат по-ниски ставки за облагане, но данъчните системи са по-нестабилни и динамични. Освен това привличат по-трудно чуждестранни инвестиции и имат по-големи проблеми с данъчните несъответствия.

Важен емпиричен извод с голямо теоретично значение е това, че за успешно икономическо развитие, привличане на инвестиции и генериране на растеж, както и за оптимизиране на публичните приходи, респективно успешно противодействие на данъчните несъответствия, от решаващо значение са високият стандарт на населението и стабилните данъчни системи, а не толкова ниските данъчни ставки и честата промяна на законови и административни модели.

В резултат от направения анализ може да се обобщи, че методологичният аспект от оценката на данъчното несъответствие изисква:

Първо: Да се определят общите черти и различията при дефиниране на данъчните несъответствия в някои от страните-членки на ЕС и да се направи обща предварителна оценка на тези несъответствия;

Второ: С помощта на макрометодите (от общото към частното), да се установи като генерална оценка наличието на данъчно несъответствие в една национална икономическа система. След това, чрез микрометоди (от частното към общото) или чрез комбинация от микрометоди и макрометоди, да се направи прецизна оценка на данъчното несъответствие – т.е. след като сме го дефинирали и оценили общо, да го оценим и прогнозираме прецизно;

Трето: И накрая стигаме до най-важното – качеството и надеждността на информацията, с която работим, за да оценим данъчното несъответствие – от външни и/или вътрешни за системата на приходната администрация източници (например данни от декларациите и базите данни на данъчните власти, официалните статистически данни, данни на други организации – публични, частни, международни и т.н.) И другата страна на същия въпрос е, кой ще работи с тази информация – външна специализирана институция или вътрешно за администрацията звено.

Анализът на структурата и размерите на данъчните и осигурителните задължения в Република България е основен момент в настоящата дисертация. Все пак акцентът в разработката се поставя върху данъчното изпълнение и данъчните несъответствия именно в България. Европейският съюз служи фундаментално като елемент от базата за разсъжденията, защото въпреки че страната ни е членка, то данъчната политика в конкретика и фискалната политика като цяло са прерогатив най-вече на българското правителство и на управляващите въобще. Но еврочленството безспорно играе едно рамкиращо и по-общо значение с оглед на европейските директиви (които следва да се имплементират в националното

данъчно законодателство) и на регламентите (които се прилагат директно). Като въвеждащо съждение може да се обобщи, че данъчната политика на България е независима и подчинена на цялостната политика на страната (това включва икономическата политика, с която пряко корелира фискалната, а функция от последната е данъчната политика). Като втори по значимост фундаментален фактор се явява членството ни в ЕС, което в областта на публичните приходи корелира пряко с общата политика на съюза, от една страна, и със съответните директиви и регламенти, които го обосновават законово – от друга.

От изложеното в настоящия параграф могат да се изведат два съществени извода:

Първо: Доминиращата роля на данъците в Общо приходите по Консолидираната фискална програма е категорична и безспорна. Останалите, или т.нар. „неданъчни приходи“ имат ограничено влияние. Също така – доминиращо е положението на косвените данъци, и особено това на ДДС.

Второ: Бюджетните приходи в последните пет години (2014-2018) нарастват, но тази тенденция е свързана с макроикономически причини, а не с фискални – главният фактор е нарастването на БВП. Това, че има какво да се желае от фискална гледна точка, изведено от данните и анализа в настоящия параграф, се доказва от обстоятелството, че темпът на нарастване на БВП на страната с динамична база изпреварва този на нарастването на „Общо приходите“.

От методологична гледна точка определението, което българските данъчни власти в лицето на НАП дават на данъчното несъответствие е: *„Брутното данъчно несъответствие е разликата между теоретично изчислените дължими данъци, и размера на доброволно платените данъци за определен период от време. Нетното данъчно несъответствие е*

разликата между оцененото брутно данъчно несъответствие и данъчното несъответствие, елиминирано чрез контролни действия.“

От всичко, изложено и разгледано във Втора глава, можем и трябва да направим няколко съществени извода.

Първо: Данъчната система на България може да се дефинира, както вече посочихме, като често променяща се и недостатъчно надеждна. Но също така отбелязахме, че тези нейни характеристики в немалка степен са обективни. В същото време трябва да се отчете, че промените, които се извършват в последните години, са и по-малко като брой, и по-малки като характер и естество. Те са свързани с еврочленството и необходимостта от следване на тенденциите в общите насоки на икономическата и фискалната политика на ЕС. Такива са например промените в някои акцизни ставки, или правила по отношение на администрирането на ДДС. Има и такива, които са продиктувани от местни специфики, например някои осигурителни промени, но те определено са незначителни.

Второ: Повечето от промените, които се извършват, се приемат със съпричастност и разбиране от данъкоплатците, което е много важна предпоставка за намаляване и преодоляване на данъчните несъответствия.

Трето: Това, че България е една от държавите с най-ниска данъчна тежест като прилагани ставки, е водещата, но не и единствената ефективна мярка за борба с данъчните несъответствия. Много е важно това, че приходната администрация в лицето на НАП се стреми да бъде все по-отворена към проблемите на хората и да им съдейства при изпълнението на задълженията. Този факт не остава незабелязан и неоценен.

Четвърто: Важна е ролята на технологичните обновления. НАП разполага с добър и функционален сайт. Много от предлаганите услуги или от приеманите декларации се извършват по електронен път. В практически план това става все по-лесно, евтино и достъпно. Мисълта че е направено твърде много или достатъчно би била нереално оптимистична и пресилена,

но качеството на обслужването и на дейността определено се подобряват, и то в правилна посока, като това е мнение не само на ръководството на НАП и на управляващите в страната, а е част от общественото мнение. Но има какво да се желае и да се направи относно оптимизирането на електронните услуги и повишаването на сигурността по отношение на събирането и съхраняването на служебната информация.

Може да обобщим, че анализът на емпиричните данни има значение в контекста на извеждането и формулирането на данъчното поведение на икономическите агенти. Поведението и нагласите на задължените лица зависят от много и различни причини. Но водещите от тях може да ги сведем до три:

На първо място - нивото, състоянието и взаимодействието на институциите.

На второ място – какви данъци са включени в данъчните системи на страните и съответно, кои са водещите данъци.

И на трето – какви са данъкоплатците като вид, извършвана дейност, мащаб. Когато институциите работят ефективно, когато преките данъци са водещи, и когато преобладават като тежест големите компании, данъчните злоупотреби и данъчните несъответствия като цяло са по-малко.

Глава трета

Причини и начини за преодоляване на данъчните несъответствия.

В първа глава бяха изведени основните понятия като данък и данъчна система, и най-вече – данъчно несъответствие; бяха представени също така организацията на данъчната администрация и данъчното производство и общият анализ на данъчнозадължените лица и накрая се посочи релевантността на фундаменталните въпроси относно данъчните системи с данъчните несъответствия. Във втора глава акцентът беше поставен върху

въпроса „как“, т.е. бяха анализирани водещи показатели и параметри като относителни и абсолютни величини; по-важните бази данни и основните методи (групирани като методи „от общото към частното“ и „от частното към общото“); поведенчески модели на данъкоплатците. В трета глава са изведени съществените ракурси на анализа на данъчните несъответствия и работните акценти, на които те стъпват.

Важно е да се отбележи, че в основата на изследването в тази част на разработката стоят работните репери, базирани на избрания подход. Данъчните несъответствия могат да се систематизират и анализират върху подхода, основан на вида данъци – преки, косвени, или задължителни осигуровки. Подходът може да стъпи на вида данъкоплатци – физически лица (лица на трудов договор, самонаети лица, занаятчийци или самостоятелни търговци, земеделски производители или свободни професии); микро-, малки и средни предприятия; големи корпорации. Или подход, структуриран според отраслите на икономиката, или географските региони. Освен посочените четири критерия за обособяване на подход за изследване на данъчните несъответствия има и още един – пети. Това е подходът, базиран на вида поведение на данъкоплатците, водещ до несъответствията. Основните три вида поведение са непознаването на материята и правилата (*данъчното непознаване*), *данъчното избягване* (използването на легалните начини за неплащане на данъци; или това са случаите, когато данъкоплатците се опитват да намалят своите данъци чрез законосъобразни средства) и *данъчното укриване* (неплащането на данъци чрез незаконосъобразни средства).

Именно подходът, базиран на петия критерий от гореизложените, е в основата на настоящата разработка. Останалите деления имат подчинен характер, въпреки че също се използват и имат своя практикоприложен и научнопознавателен смисъл. Причината да изберем именно вида на поведението като водещ критерий (а не вида на данъците или вида на

субектите, или пък отраслите или регионите) е убеждението, че този подход постига най-голяма дълбочина и всеобхватност, защото кореспондира с начина на мислене и избора на поведение, поради което е и най-задълбочен, фундаментален и структуроопределящ. Всички други четири типа подходи имат малко или много технически, палиативен, външен и формален характер. А нашата основна цел е да се насочим към проблематиката с данъчните несъответствия в тяхната дълбочина и същност.

В обобщение на противодействието на данъчното несъответствие, породено от непознаването на данъчните закони и правила, може да се направи следното обобщение :

Първо: Данъчното незнание е първата по ред и най-малката като размер и значимост причина за данъчните несъответствия, но борбата с последните трябва да започне именно с нея. Преодоляването на данъчните несъответствия изисква комплексност и пълнота, разглеждането на причините за несъответствията и на проблемите от тях следва да се разглеждат като една система.

Второ: Данъчната администрация трябва да бъде активна и проактивна. Активността се изразява в качествено изпълнение на базовите дейности на администрацията – приемане и обработка на данъчни декларации, общо обслужване на гражданите и фирмите и изготвяне на справки, извършване на данъчни регистрации и поддържане на данъчноосигурителните сметки (ДОС). Това са дейности, при които, независимо от достигнатото качество на изпълнение, винаги има какво да се подобрява. Проактивността на администрацията се свежда основно до организирането и провеждането на комуникационни, информационни и образователни програми по отношение на данъкоплатците. Другият аспект на проактивност е иновативността - въвеждането на служебни практики, които досега са липсвали, но за които се предполага, че ще доведат до добър резултат (проведени анализи, опит на други страни-членки).

Въз основа на изложеното в трета глава относно данъчните несъответствия, породени от избягването на данъчното облагане със законни средства от страна на икономическите агенти, може да се направи следното обобщение:

Първо: В основата на данъчното избягване е агресивното данъчно планиране, а неговата основа е свързана с данъчните облекчения и преференции. Последните две са израз на икономическата функция на данъка. Следователно данъчното избягване, базирано на агресивното данъчно планиране, е експлицитно следствие от историческата тенденция данъкът да излезе от тясната си фискална роля и да изпълнява по-широки функции в цялостната икономическа политика на държавата.

Второ: Използването на система от данъчни облекчения и преференции в България е двуаспектно. То цели както да превърне страната в желана инвестиционна дестинация, така и да компенсира в макроикономически план с фискални средства силно ограничената парична политика, като резултат от въвеждането и функционирането на валутния борд.

Трето: Всички републикански данъци и респективно данъчни закони, които се администрат от НАП, предвиждат система, или комплекс от данъчни облекчения и преференции, които могат да се систематизират както следва: ЗДДФЛ – ниски данъчни ставки, необлагаеми доходи, данъчни облекчения; ЗКПО – ниски данъчни ставки, приспадане на загуби, преотстъпване на данъци, данъчни облекчения; ЗДДС – облекчени режими и процедури по приспадане и възстановяване на данъчен кредит, редуцирани ставки /нулева при износ и ВОП, ставка от 9 на сто при туризма/.

Укриването на данъци и извършването на данъчни измами дава основание да се направят следните изводи:

Първо: Източниците на данъчни несъответствия според водещата и възприета в настоящата разработка класификация са данъчно незнание, данъчно избягване и данъчно укриване. Последният източник е най-големият, с най-значимите щети за фиска. Водещият носител на източника са данъчните измами.

Второ: Борбата с измамите изисква на първо място добра база – качествени закони, обществена подкрепа, взаимодействие между институциите и взаимодействие с приходните администрации на други държави (съседни държави, страни-членки на ЕС, страни с които България има силни и интензивни икономически връзки).

Трето: След изграждането на добра база важно значение има качественото администриране и ефективните и успешни контролни действия – данъчни и осигурителни проверки и ревизии, извършвани от специализираната данъчна администрация, и ефективна съдебна система.

От изложеното в трета глава могат да се направят следните изводи:

Първо: В основата на преодоляването на данъчните несъответствия стои тяхното опознаване – за целта се избира най-правилният подход. Такъв се явява подходът, базиран на фискалното поведение на задължените лица.

Второ: Въз основа на изследване на поведението на икономическите резиденти могат да се обособят три вида поведение – данъчно незнание, данъчно избягване и данъчно укриване. Противодействието трябва да бъде комплексно, а не изолирано.

Трето: При данъчното незнание водещите мерки могат да се сведат до качествено обслужване на данъкоплатците от приходната администрация, проактивно поведение чрез комплекс от информационни и образователни мероприятия и нововъведения в дейността и обслужването от организационен и технологичен характер.

Четвърто: Данъчното избягване може да се третира чрез цялостната икономическа политика на държавата, в частност чрез икономическите функции на данъка, както и чрез законовото регулиране. Много важна роля имат също преговорите и съвместните анализи с отделни данькоплатци или групи от задължени лица (включително за съвместни законодателни инициативи, или най-малкото – за съгласуването на същите), работата със съсловни организации на отрасли и териториален признак и т.н.

Пето: Данъчното укриване може да се сведе до борбата с данъчните измами и контрабандата, което е и неговата теоретическа основа. Неговото преодоляване изисква използването на целия обществен и институционален ресурс на държавата. В оперативен план водещи са ефективните контролни мерки – данъчни и осигурителни проверки и ревизии, последвани от принудително изпълнение и от съдебно преследване. Много е важно и международното сътрудничество с приходните администрации и съдебните органи на другите държави, основно на страните-членки на ЕС.

Заключение

В заключителната част се синтезира логическата постройка на дисертационния труд и се обобщават постигнатите резултати. Отчитайки поставените цели и задачи се дефинират основните изводи и заключения.

III. Насоки за бъдеща изследователска работа по темата

Посочените основни изследователски насоки, попадащи в обхвата на дисертационния труд, не изчерпват научната и емпирична проблематика на данъчните несъответствия – както по отношение на причините, които ги пораждат, така и спрямо възможностите за тяхното преодоляване. Темата продължава да бъде особено актуална, което дава основание в бъдеще да се изследват такива проблеми като:

1. Анализ на данъчните несъответствия в един по-широк от изложения в дисертацията контекст – в плоскостта на фискалната и икономическата политика на държавата.
2. Научно изследване може да се проведе по отношение на важни практически и емпирични въпроси като: информационния обмен между данъчните администрации на страните–членки и на трети страни; изследването на технологични въпроси относно дейността на приходната администрация и сигурността на информацията.
3. Изследване на данъчната хармонизация на територията на Европейския съюз и нейните ефекти върху българското данъчно законодателство като цяло, и върху данъчните несъответствия – в частност .
4. Изследване на възможностите за пълното кодифициране на данъчното и осигурителното законодателство.

Наличието на значителни научни разработки, чийто обект на изследване са динамиката на държавните разходи както на национално, така и на европейско равнище, разработки, които извеждат връзката на този инструмент на фискалната политика с икономическия растеж и значението му за икономическата и финансовата стабилизация са основание авторът да не обвързва бъдещите си изследователски планове с разработки в тази посока.

IV. Справка за научните и научно-приложни приноси в дисертационния труд

СПРАВКА

ЗА ОСНОВНИТЕ ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

на Димитър Георгиев Ценов

на тема:

„Данъчни несъответствия – причини за възникване и възможности за преодоляване“

за придобиване на образователна и научна степен „Доктор“

по докторска програма:

„Финанси, парично обръщение, кредит и застраховка“ (Финанси)

П ъ р в о. Предложени са авторски дефиниции на основни понятия – „данък“, „данъчна система“, „данъчни несъответствия“, чието извеждане, критичен анализ и оценка обогатява както финансовата теория, така и икономическата практика. Дефинициите са изведени на основата на систематизиране на предимствата и недостатъците на широко разпространени в областта на публичните финанси определения за изследваните понятия.

В т о р о. Очертани са основните насоки на връзките на данъчнозадължените лица и данъчните несъответствия с данъчната администрация и данъчното производство, а от там с данъчната и с фискалната политика. Изведени са общите черти и различията при дефиниране на данъчните несъответствия в някои от страните-членки на ЕС и е направена обща предварителна оценка на тези несъответствия;

Т р е т о. Данъчните несъответствия са изведени не само в теоретичен и практикоприложен, но и в институционален ракурс, корелиращ пряко с политиката и поведението на приходната администрация. По този начин решението на проблема относно разминаването между плановите и

фактическите бюджетни приходи е поставено в плоскостта на проактивното и добронамерено поведение и отношение на данъчните власти.

Четвърто. Аргументирано и точно, като следствие от задълбочено проучване на величината и относителния дял на данъчните и осигурителните приходи спрямо БВП и фундаменталното им значение, са изведени рамката, границите и съвременните тенденции в динамика на данъчно-осигурителните приходи на страните-членки на Европейския съюз, като са анализирани структурата, размерът, изпълнението на тези приходи и тяхната връзка с данъчните несъответствия. Изследвана е взаимовръзката между видовете данъчни системи и наличието на данъчни несъответствия.

Пето. Направен е анализ и оценка на данъчната система в Република България. В контекста на динамика на преките и косвените данъци и задължителните осигурителни вноски са прецизирани тенденциите и очакванията за развитие. Доказана е доминиращата роля на данъците в общата сума на приходите по Консолидираната фискална програма (останалите, или т.нар. „неданъчни приходи“ имат ограничено влияние). Очертана е решаващата роля на косвените данъци, и особено тази на ДДС, в структурата на данъчните приходи.

Шесто. Изследвани са основните поведенчески причини и източници на данъчни несъответствия и са анализирани възможностите за тяхното преодоляване. Обосновано е влиянието на комуникацията с данъчните субекти и на служебната информация, използвана от приходната администрация, за преодоляване на данъчните несъответствията. Доказано е, че когато институциите работят ефективно, когато преките данъци са водещи и когато относителният дял на големите компании е по-голям, данъчните злоупотребите и данъчните несъответствия като цяло са по-малко.

V. Списък с публикациите на докторанта и на участията в научни форуми

СПИСЪК

с публикациите на докторанта по темата на дисертацията

Статии

1. Ценов, Д., (2017). Общ анализ на данъчнозадължените лица. Годишен алманах Научни изследвания на докторанти на СА Д.А. Ценов-Свищов, том 10, кн.13, АИ Ценов, (ISSN: 1313-6542), с.183-195.
2. Ценов, Д., (2019). Причини за възникване и начини за преодоляване на данъчните несъответствия. e-Journal VFU (електронен журнал на Варненски свободен университет "Черноризец Храбър"), Раздел "Администрация, управление и икономика", Брой 12. 2019 г., (ISSN: 1313-7514),

Научни доклади

1. Ценов, Д., (2017). Данъчните несъответствия - причини за възникване и начини за преодоляване. Съвременни предизвикателства пред финансовата наука в променяща се Европа: Международна научнопрактическа конференция: Сборник доклади: 7-8 април 2017 г. - Свищов: АИ Ценов, 2017 г. (ISBN 978-954-23-1239-0), стр. 392-397.
2. Tsenov, D. (2019). Tax discrepancies - justification for their emergence and possibilities for their redaction. XI международная научнопрактическая конференция "Современные кризисные явления в экономике и проблемы учетного, контрольного и аналитического обеспечения управление предприятием". Луцкий Национальный Технический Университет, Луцк, Украина, Тезисы докладов XI Международной научно-практической конференции, Выпуск 11, (УДК 657: 657.1 ББК 65.052 С78), стр.103-105.

СПИСЪК

с участие в научни конференции

Статии

1. Ценов, Д., (2017). Общ анализ на данъчнозадължените лица. Годишна докторантска научна конференция, Годишен алманах Научни изследвания на докторанти на СА Д.А. Ценов-Свищов, том 10, кн.13, АИ Ценов, (ISSN: 1313-6542), с.183-195.

Научни доклади

1. Ценов, Д., (2017). Данъчните несъответствия - причини за възникване и начини за преодоляване. Съвременни предизвикателства пред финансовата наука в променяща се Европа: Международна научнопрактическа конференция: Сборник доклади: 7-8 април 2017 г. - Свищов: АИ Ценов, 2017 г. (ISBN 978-954-23-1239-0), стр. 392-397.

2. Tsenov, D. (2019). Tax discrepancies - justification for their emergence and possibilities for their redaction. XI международная научнопрактическа конференция "Современные кризисные явления в экономике и проблемы учетного, контрольного и аналитического обеспечения управление предприятием". Луцкий Национальны Технический Университет, Луцк, Украина, Тезиси докладов XI Международной научно-практической конференции, Выпуск 11, (УДК 657: 657.1 ББК 65.052 С78), стр.103-105.

3. Ценов, Д. Данъчната система като ключов елемент на данъчната политика. Четиринадесета международна научна конференция на младите учени "Икономиката на България и Европейския съюз в дигиталния свят" : Кръгла маса : Сборник доклади : 23 ноември 2018 г. - София : Издателство УНСС, 2018 г.²

---

² Сборникът с доклади от тази научна конференция е в процес на издаване.

VI. Декларация за оригиналност и достоверност

ДЕКЛАРАЦИЯ
за
ОРИГИНАЛНОСТ И ДОСТОВЕРНОСТ
от
Димитър Георгиев Ценов

Дисертационният труд под заглавие: „**Данъчни несъответствия – причини за възникване и възможности за преодоляване**” е автентичен и представлява собствена научна продукция на автора. В него са използвани авторски идеи, текстове и визуализация чрез таблици, фигури и приложения, като са спазени всички изисквания на Закона за авторското и сродните му права чрез надлежно цитиране и позоваване на чужда авторска мисъл, както и данни, включително:

1. Постигнатите в дисертационния труд резултати и изведени приноси са оригинални и не са заимствани от изследвания и публикации, в които авторът няма участия.
2. Представената от автора информация във вид на копия на документи и публикации, лично съставени справки и др. съответства на обективната истина.
3. Научните резултати, които са получени, описани и/или публикувани от други автори, са надлежно и подробно цитирани в библиографията.

VII. Справка за изпълнение на националните минимални изисквания

СПРАВКА

за

изпълнение на минималните национални изисквания

от Димитър Георгиев Ценов

Статии	Точки
1. Ценов, Д., (2017). Общ анализ на данъчнозадължените лица. Годишен алманах Научни изследвания на докторанти на СА Д.А. Ценов-Свищов, том 10, кн.13, АИ Ценов, (ISSN: 1313-6542), с.183-195.	10 точки
2. Ценов, Д., (2019). Причини за възникване и начини за преодоляване на данъчните несъответствия. е-Journal VFU (електронен журнал на Варненски свободен университет "Черноризец Храбър"), Раздел "Администрация, управление и икономика", Брой 12. 2019 г., (ISSN: 1313-7514),	10 точки
Научни доклади	Точки
1. Ценов, Д., (2017). Данъчните несъответствия - причини за възникване и начини за преодоляване. Съвременни предизвикателства пред финансовата наука в променяща се Европа: Международна научнопрактическа конференция: Сборник доклади: 7-8 април 2017 г. - Свищов: АИ Ценов, 2017 г. (ISBN 978-954-23-1239-0), стр. 392-397.	10 точки

2. Tsenov, D. (2019). Tax discrepancies - justification for their emergence and possibilities for their redaction. XI международная научнопрактическая конференция "Современные кризисные явления в экономике и проблемы учетного, контрольного и аналитического обеспечения управление предприятием". Луцкий Национальный Технический Университет, Луцк, Украина, Тезисы докладов XI Международной научно-практической конференции, Выпуск 11, (УДК 657: 657.1 ББК 65.052 С78), стр.103-105.

10
точки

Общ брой на събраните точки: 40 точки.

